

ПРОБЛЕМА СОБОРНОСТІ У СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНОМУ ЖИТТІ ГАЛИЧИНИ У 1990-1991 рр.

Посилення сепаратистських тенденцій в СРСР у кінці 80-х рр. ХХ ст., розгортання національно-визвольних процесів в Україні знайшли активне відображення на землях Галичини. Національне відродження галичан і процес здобуття Україною незалежності отримали достатньо широке висвітлення в дослідженнях В.Литвина, С.Кульчицького, О.Бойка, К.Бондаренка, С.Кобути.

В умовах прагнення регіонів домогтися більшої самостійності вивчення ставлення галичан до проблем децентралізації країни є актуальним. Не повною мірою дослідженими залишаються причини виникнення, характер та діяльність Галицької асамблеї в 1991 р. Автор ставить завдання дати оцінку соборницьким прагненням галичан у процесі становлення української державності, визначити правовий статус і значення Галицької асамблеї.

Відзначимо, що ідеологічні підвалини галицького месіанізму були імовірно закладені вже в “Ukraina irredenta” Ю.Бачинського (1895), а відтак і до певної міри інституціалізовані під час Першої світової війни, у проголошенні незалежної України 30 червня 1941 р. у Львові та спорядженні похідних груп УПА на схід України і, зрештою, у створенні “Антибільшовицького блоку народів”, що мав боротися “за нашу і вашу свободу” в повоєнній ситуації. Однак посправжньому на роль “П’ємонту” Львів і Галичина стали заслуговувати в 50-60-ті роки ХХ ст. через перетворення польського міста на українське (і україномовне), антирадянський рух опору та дисидентство в регіоні [1; с.197-198].

Створені в кінці 80-х рр. ХХ ст. націонал-демократичні організації Галичини отримали значну підтримку зі сторони населення регіону й ініціювали боротьбу за злам радянської владної системи та досягнення національного суверенітету. Майбутнє незалежної Української держави націонал-демократи бачили як механічне поширення своїх уявлень та ідеалів на всю територію України й на всі суспільні групи [2; с.3].

Львів у цей час був найменш російським містом у європейській частині СРСР. На думку Р.Шпорлюка, м.Львів і область в 1990-1991 рр. становили аномалію і рухалися в протилежному напрямку від решти областей республіки, але могли задавати темп і подавати приклад для західного регіону [3; с.325, 332-333]. Партиїно-радянські органи уже на початку 1990 р. інформували ЦК Компартії України, що населенню Львівщини нав'язується ідея так званої “галицької виключності”, тобто гіпертрофованого уявлення про значення Львова у збереженні української державності, культури, мови, розвитку європейської цивілізації [4; арк.92].

На виборах 1990 р. до Верховної Ради УРСР (далі – ВР) і місцевих рад демократичні сили в Львівській, Івано-Франківській, Тернопільській областях отримали більшість і перехопили у комуністів владні повноваження (тільки до Верховної Ради опозиція отримала 43 із 46 місць) [5; с.8]. Це дозволило опозиції розпочати втілення своїх програмових засад (впровадження національної символіки, релігійних та національних свят; зміни у питаннях власності і земельних відносин; відновлення прав греко-католицької Церкви; створення демократичних ЗМІ; розширення партійної багатоманітності і деідеологізація в усіх галузях суспільного життя; введення місцевого часу; визнання вояків УПА ветеранами).

Під час обговорення питання про підготовку до першої сесії Львівської облради на зустрічі членів обкому і президії виконкому з групою народних депутатів СРСР і УРСР 30 березня 1990 р. з'явилася ідея автономії західного регіону. Зокрема, нардеп ВР УРСР В.Чорновіл зробив заяву про те, що необхідно “одну владу на три області – Львівську, Тернопільську, Івано-Франківську, якщо цьому не будуть протидіяти партійні органи” [6; арк.31].

Це призвело до зниження організованості і дисципліни, активності і розгубленості комуністів, чисельність парторганізацій в Львівській області скоротилася на 27,6%, в Івано-Франківській – на 18,7 %, а в Тернопільській – на 10,3%) [7; арк.44; 8; арк.1]. Кореспонденти газети “Правда” восени 1990 р. писали: “Сьогодні в Івано-Франківській області бути комуністом зовсім не

просто. Деякі розгубилися, а інші міняють “колір віри не заради Ісуса, а заради хліба куса” [9; с.3].

18 вересня 1990 р. ЦК Компартії України прореагував на падіння впливу КПУ в західноукраїнських землях постановою “Про розвиток суспільно-політичної обстановки у західному регіоні республіки і роботу партійних організацій по її стабілізації”. Найбільш небезпечним фактором суспільно-політичного життя в краї було визначено “антикомунізм, який набуває все відкритіших, грубіших і потворних форм” [10; арк.1]. Крім того, перший секретар ЦК Компартії України С.Гуренко восени 1990 р. на пленумі ЦК КПРС звернувся до керівників правоохоронних органів і керівництва Верховної Ради СРСР з проханням розслідувати випадки протиправних, антикомуністичних рішень і дій, у тому числі і зі сторони деяких Рад [11; с.1-2].

18 квітня 1991 р. державно-партійна номенклатура обнародувала спільну Заяву ЦК КПУ, Президії Верховної Ради, Ради Міністрів УРСР. У ній влада західних областей України звинувачувалася в спекуляціях на національних, релігійних почуттях людей, нав’язуванні ідеї “галицької автономії”, розгортанні кампанії проти КПУ, підбурюванні молоді до відмови від служби в Радянській Армії. У заяві підкреслювалося, що такі рішення органів місцевої влади будуть розглядатись як антиконституційні і скасовуватися” [12;с.143].

Ця заява викликала бурхливу реакцію населення у західному регіоні*. Підписанти зазначали, що про автономію “ми вперше довідалися із заяви в пресі, тому вважаємо, що вона нав’язується нам якраз ЦК КПУ, Президією Верховної Ради та Радою міністрів УРСР” [6; арк.58-60; 13; арк.2-3,5, 66-67, 98-99, 101]. А президія Тернопільської обласної Ради у своїй заяві навіть зазначила, що ідея так званої “Галицької автономії” була висунута аспірантом Московської вищої партійної школи В.Левченком і вже давно засуджена у місцевій пресі [12; с.144].

*заяви-протести Івано-Франківської обласної Ради, Калуської міської та районної Рад Івано-Франківської області, Яворівської райради та Бібрської міськради Львівської області, трудових колективів виробничого об’єднання “Електрон”, “Іскра”, “Південтехенерго”, експериментальної кераміко-скульптурної фабрики м. Львова, всесоюзного проектно-конструкторського і технологічного інституту м.Тернополя, Львівського державного інституту прикладного та декоративного мистецтва

Крім того, галицькі націонал-демократи розгорнули активну національно-просвітню працю в східних та південних областях України. Так, за даними Міністерства внутрішніх справ УРСР, лише політичним проводом Тернопільської крайової організації Народного Руху України з січня 1991 р. організувалися поїздки груп людей чисельністю по 100-150 осіб у східні області України для проведення агітаційної роботи серед населення [14; арк.1].

Просвітницькі заходи західноукраїнської інтелігенції на Сході і Півдні України у багатьох випадках ініціювалися як етнографічні та історико-культурні акції. Так, для єднання української нації опозиційні сили використували святкування дня злуки ЗУНР і УНР 22 січня 1919 р. У цей день націонал-демократи організовували символічний “живий ланцюг” єднання за маршрутом Івано-Франківськ – Львів – Київ [4; арк.34,171].

Пропагандистську діяльність здійснювало навіть львівське Російське культурне товариство імені академіка А.Сахарова, яке ставило перед собою завдання розповісти на Сході про відсутність утисків проти росіян і що українське відродження є гуманним демократичним процесом [15, с.2].

Однак партійно-державні органи східних і південних областей чинили всілякі перепони агітації, не завжди діяльність галичан отримувала підтримку зі сторони населення, натиск “галицьких емісарів” отримував все більш “рішучий спротив” [16; с.3]. Нерезультативність агітації жителів східних і південних областей базувалися на тому, що “галицькі десанти”, за словами відомого українського письменника Р.Іваничука, поширювали національні ідеї як місіонери, “домагалися насильного їх втілення” [17; с.2].

Ситуацію загострювала поява в демократичній пресі окремих радикальних статей, що давали підстави стверджувати про розпалювання національної ворожнечі в регіоні і утиски комуністів. У цьому відношенні показовою є стаття Р.Ковалю в газеті “Рівне”, яка заставляла росіян відчувати себе гостями, яким “уже час вертати до своєї спліснявілої домівки” [18; с.1; 19; арк.155].

До того, ж партійно-державні структури розгорнули в засобах масової інформації широкомасштабну кампанію з дискредитації дій галицьких облрад,

формували уявлення, що “на Заході – самі різуні, ненависники інших національностей” [17; с.2], поширювали міф про прагнення Західної України до створення своєї окремої держави, а той приєднання до Польщі [20; с.2; 9; с.3]. Опозиційні органи влади в західних областях звинувачували, що їх дії “дуже вже змахують на удавку, яку вони приготувалися накинути на шию демократії” [21; с.3].

В грудні 1991 р. галицькі області відвідала група народних депутатів СРСР (В.Фотєєв, С.Шувалов, В.Шаповаленко), які змогли переконатися, що галичани не мають намірів створювати Західноукраїнську чи Галицьку автономію і відривати регіон від України [22; с.5]. Більше того, проведене 14-18 лютого 1991 р. аналітичною групою відділу національної політики ЦК КПРС, соціологічне дослідження в Західній Україні засвідчило, що галичани негативно прореагували на можливість створення Галицького краю поза межами України і навіть висловили готовність протидіяти цій ідеї.

Натомість про готовність підтримки створення Галицького краю в складі України заявили українці Львівської і Івано-Франківської областей. Байдужість і нейтралітет в ставленні до цього питання проявили українці Тернопільської області [23; арк.7-8].

Проте консервативні сили отримали додаткові можливості для критики дій демократичних органів влади внаслідок зростання кризових явищ в економіці краю. Так, обсяг промислового виробництва за 5 місяців 1991 р. зменшився у Львівській області на 5,8%, Тернопільській – на 5,5%; Івано-Франківській – на 4,7%, проти 4,7% в середньому по республіці [10; арк.24].

Крім інформаційної війни, опозиційні області зазнали також економічної блокади зі сторони центральної влади. Значне занепокоєння республіканських органів влади викликала ухвала Львівської облради “Про політичну ситуацію на Львівщині і захист демократії” від 29 листопада 1990 р. У ній депутати створили Комітет громадянської згоди, який мав спрямовуватися проти спроб внести розкол у демократичні організації і зупинити національно-демократичне відродження. Крім того, голові Львівської облради і утвореного Комітету

В.Чорноволу за виняткових обставин (насильницькі дії щодо органів влади, демократичних рухів і організацій; введення військового стану чи підписання проти волі народу союзного договору) тимчасово надавалося право приймати рішення від імені облради [24; с.3].

З різкою критикою факту появи Комітету громадянської згоди виступили органи преси [19; арк.54]. У документі вбачалося грубе порушення положень Конституції УРСР, яка проголошувала, що влада належить тільки Радам, стверджувалося, що оголошення надзвичайного стану в окремих місцевостях є прерогативою ВР союзної республіки, акцентувалося на порушенні прав людини через департизацію в краї і недотриманні правових процедур під час проведення обласного референдуму [24; с.3, 6].

Практика зміни місцевими Радами діючого законодавства у західному регіоні республіки була доволі поширеним явищем. Її підґрунтям було поєднання законодавчого радикалізму з наївним романтизмом, суть якого полягала у вірі, що достатньо того чи іншого рішення місцевої Ради для кардинальної зміни правового поля на окремо взятій території області, району, міста [12; с.141].

Відзначимо, що лише за перше півріччя 1990 р. новообраними радами було ухвалено понад 600 незаконних актів, більшість з яких, незважаючи на протести прокурорів, не було скасовано. Тернопільська міськрада взагалі пішла на безпрецедентне рішення і ухвалила “Перший універсал міської Ради народних депутатів про владу”, що проголошував Раду “вищим органом державної влади на підлеглий території, який може приймати рішення... хоча вони і не узгоджуються з “застарілими законами СРСР та УРСР” [12; с.158-159].

29 грудня 1990 р. міністр внутрішніх справ і міністр оборони СРСР видали наказ, згідно з яким в країні вводилося спільне патрулювання силами обидвох відомств “за умов ускладнення сепаратистської ситуації, в тому числі масових виступів громадян...” [25; с.1]. Демократичні організації та партії потрактували цю подію як введення надзвичайного військового стану, їх занепокоєння викликала можливість використання цього наказу для боротьби з опозицією.

Розбіжності між Галичиною і рештою України посилювалися через відмінне ставлення до референдуму щодо Союзного договору. Львівська облрада на початку лютого 1991 р. прийняла ухвалу “Про збереження політичної стабільності в області і ставлення до референдуму щодо Союзного договору”, в якій звернулася до ВР УРСР з вимогою не проводити референдум до прийняття нової Конституції і створення суверенної правової держави. До того ж облрада попросила розглянути питання про незаконність введення в містах України військового режиму і запропонувала трудовим колективам області для боротьби із злочинністю організувати народні (робітничі) дружини [26; с.1].

В умовах економічної і політичної блокади влада опозиційних областей розпочала координувати свою діяльність. Існувала домовленість про співпрацю між областями, яка виражалася у майже щоденному взаємному інформуванні про ситуацію, в утворенні спільних виробництв та обміні товарами, спільному реагуванні на урядові укази [27; с.3].

Спроби координації праці органів влади трьох західноукраїнських областей значною мірою ініціювалися В.Чорноволом, який мав всі підстави вважати себе регіональним лідером і був прихильником федеративного устрою України. Однак, як відзначав сам В.Чорновіл, галичани, попри існування в минулому ЗУНР, вищий, ніж у цілому по Україні рівень національної свідомості і організації, насторожено сприйняли ідею федеративного устрою України в майбутньому [28; с.3].

Ще 4 січня 1991 р. В.Чорновіл на конференції у Львові “Українсько-російські взаємини в суверенній Україні” засудив спроби партократів штучно розчленувати Україну на автономії і нав’язати націонал-демократам думку про Галицьку автономію, але водночас задекларував: “Ми, три області, перемогли демократичні сили, будемо співпрацювати, утворимо Галицьку асамблею депутатів трьох областей” [19; арк.7].

Федералізація, за В.Чорноволом, передбачала максимальну економічну самостійність регіонів, але водночас й якомога жорсткішу унітарність у впровадженні державницької ідеології, у розбудові освітньо-культурної сфери

Як згадує Т.Чорновіл, ідею федералізації України в умовах критичного сприйняття аудиторії В.Чорновіл сформулював ще у 1987 р. на засіданні Львівського дискусійного клубу [29, с.4].

Однак сьогодні частина сподвижників В.Чорновола відкидає ідеї федералізації в його міркуваннях та діях під час створення Галицької асамблеї. Зокрема, С.Давимука вважає, що під час формування об'єднання В.Чорновіл плекав лише ідею адміністративної реформи, одним з моментів якої було створення регіонів, які б відповідали історичним землям [30; с.3].

За надання “певної автономності окремим землям чи історичним об'єктам України” висловлювався і голова Івано-Франківської облради М.Яковина. Він погоджувався, що окремі землі повинні вирішувати питання запровадження приватної власності на землю, визначати податкову і цінову політику, самостійно формувати місцевий бюджет, втілювати програми економічного і соціально-культурного розвитку [31; с.2].

На початку 1991 р. голови галицьких облрад домовилися про проведення у Львові об'єднаної сесії Івано-Франківської, Львівської та Тернопільської областей [32; с.4]. На прес-конференції 8 лютого 1991 р. В.Чорновіл назвав наступні причини скликання сесії – певну політичну однорідність регіону (домінування демократичних сил), спроби захисту від елементів економічної блокади, приблизно однорідне ставлення до майбутнього референдуму, потреба прореагувати на територіальні претензії шовіністичних кіл ряду сусідніх країн, посилюючись не на рішення Народних зборів 1939 р., а на акт злуки 22 січня 1919 р. Однак, він відзначив, що основна тема сесії – це “регіонально-економічна співпраця... прошу не витлумачувати це як створення якоїсь Галицької автономії” [33, арк.68,76].

Інтеграційна діяльність спричинилася до скликання 16 лютого 1991 р. у Львові спільної сесії облрад Івано-Франківської, Тернопільської і Львівської областей, яку назвали Галицькою асамблеєю. На сесії було обговорено два питання: “Загальна концепція економічної співпраці в регіоні” та “Про політичну ситуацію в регіоні і Всесоюзний референдум” [34; с.1].

Особливої політичної ваги Галицькій асамблеї надало також широке представництво депутацій – від Рівненської, Волинської, Чернівецької, Житомирської і Вінницької областей, делегатів демократичних громадсько-політичних організацій із Москви, Закарпаття, Одеси, Чернігова, Черкас та інших областей [35; с.1-2]. В роботі асамблеї взяли участь близько 1200 осіб. Серед запрошених був консул Польщі у Львові Лукашевський, член Римського клубу Б.Гаврилишин. Всього запрошених було 800 осіб [33; арк.104].

Лише президію ВР республіки на асамблеї репрезентували шість її представників, а офіційну делегацію очолив перший заступник Голови Верховної Ради І. Плющ. Позитивним було і те, що на фоні загострення релігійної ситуації в краї Галицька асамблея зібрала на своєму засіданні церковних провідників всіх християнських конфесій [36; с.1].

У виступі на асамблеї В.Чорновіл визначив ще відвертіше мету створення об'єднання: “Якщо буде обрано курс націонал-державницький, то відпаде і окремішність Галичини, і певна осібність її політичної лінії – залишиться географічний термін та ще, може, назва федеративної землі при можливому майбутньому федеративному устрої...Але курс на перетворення України в безликий колоніальний придаток неминуче приведе до посилення ізоляціонізму, змусить нас шукати політичного захисту для національної політичної свідомості, національної культури та духовності” [37; с.2].

Лідери галицьких областей підкреслювали відсутність сепаратистських планів. Так, голова Тернопільської облради заявив, що Галицька асамблея не буде “робити кроків у бік якогось сепаратизму”, а співпрацюватиме, “керуючись суспільно вигідними, загальнонародними інтересами, діючи в рамках договорів і законів України” [38; с.1]. Крім того, В.Олійник задекларував відкритість асамблеї, яка “не робитиме нічого тихцем, авантюрними методами” [36; с.1].

Чільні особи виконавчої влади галицьких областей подали на розгляд депутатів загальну концепцію економічної співпраці в регіоні, поділилися задумами щодо взаємодії промислових підприємств трьох сусідніх областей в справі

насичення ринку продуктами харчування, збільшення виробництва товарів народного споживання, будматеріалів, а також обміну інформацією та досвідом, ефективного використання наявного наукового потенціалу і підготовки управлінських кадрів [35; с.1-2; 39; с.3].

Зокрема, С.Давимука відзначив, що Галичині необхідна єдина інвестиційна, природоохоронна, фінансово-кредитна і цінова політика, тісне співробітництво у комерційній, маркетинговій, посередницькій діяльності, а в перспективі і чітка спеціалізація областей в межах регіону [40; с.4].

Автономістичні акценти прозвучали у виступі першого заступника голови Тернопільського облвиконкому Б.Бойка, який мотивував економічну співпрацю тим, що “потрібно створювати паралельну до державної економіки вільну економіку... це означатиме виступ єдиним фронтом як проти економічного й політичного диктату Кремля, так і проти централістських тенденцій, які починають формуватися в Києві” [41; с.2].

Правові основи об’єднання визначила угода “Про основні принципи співробітництва між обласними Радами народних депутатів Івано-Франківської, Львівської та Тернопільської областей”. Згідно з нею сторони брали на себе зобов’язання підтримувати між собою регулярні контакти шляхом проведення консультацій і семінарів, обіцяли розробляти заходи для захисту спільних інтересів споживчого ринку, сприяти розвитку інфраструктури спільних виробничих підприємств на базі проведення узгодженої структурної, інвестиційної, природоохоронної, регіональної політики, розширити співробітництво в комерційній діяльності, допомагати організації і розвитку контактів в соціально-культурному та науковому напрямі [42; арк.5-6; 43; с.1].

Угода укладалась на термін повноважень місцевих Рад тогочасного скликання, а кожен учасник асамблеї мав право за рішенням сесії відповідної облради розірвати її, попередивши сторони не пізніше, як за рік. Для організації співпраці було прийнято рішення створити Координаційну раду з робочим органом у Львові, який мав би право приймати рішення консультативно-рекомендаційного характеру, а також комп’ютерний банк даних з метою нагро-

мадження і постійного обміну інформації [33; арк.116-117]. До складу Координаційної ради чисельністю в 12 осіб ввійшли голови і заступники голів обласних рад, голови і заступники голів облвиконкомів [42; арк.2; 44; с.1].

Як бачимо, в тексті угоди немає пунктів, які б свідчили про сепаратистське чи автономістське спрямування документа. Натомість її зміст свідчить про прагнення галичан налагодити економічну співпрацю в регіоні. Аналітики Компартії України вважали, що прийняттям ухвал про економічне співробітництво Львівська облрада перехопила ініціативу, з якою могла б виступити республіканські партійно-державні та наукові підрозділи [33; арк.110].

Західноукраїнські політики велике значення надавали також прийнятій на асамблеї ухвалі “Про єдність українських земель”. У ній галичани засудили “будь-які намагання порушити територіальну цілісність України”, а правовою основою входження західноукраїнських земель до складу України визнали акт злуки УНР та ЗУНР 22 січня 1919 р. [33; арк.113]. Крім того, в ухвалі було звернення до Волинської, Закарпатської, Рівненської та Чернівецької облрад з рекомендацією приєднатися до положень документів, а також пропозиція ВР УРСР дати політичне та правове обґрунтування єдності Українцям [42; арк.3; 45; с.2].

Галицька асамблея також прийняла ухвалу “Про проведення 17 березня 1991 р. обласних референдумів”, якою було ініційовано винесення на референдум в західноукраїнських областях окремого бюлетеня. У бюлетені значилося: “Чи хочете ви, щоб Україна стала незалежною державою, яка самостійно вирішує всі питання внутрішньої та зовнішньої політики, забезпечує рівні права громадянина незалежно від національної та релігійної приналежності?” [46; с.2; 42; арк.4; 33; арк.114].

Народний депутат України В.Червоний поставив під сумнів рішення про додатковий бюлетень через його шкідливість для соборності України. Він вважав, що “галицький бюлетень” не “...на користь Галичини. На Волині, а тим паче – на Великій Україні це підтримки не знайде” [33; арк.108]. Але переважна більшість делегатів дійшла до висновку, що населення краю становить близько 10% народу республіки і його голос має бути почутий [47; с.1].

На асамблеї депутати-комуністи, які перебували в меншості (60 осіб з 380 присутніх депутатів), не виявили наполегливості у відстоюванні своєї політико-правової основи возз'єднання України та недоцільності проведення обласних референдумів. Це пояснювалося психологічним тиском, не ознайомленістю комуністів проектами ухвал, заделегідь сформованим списком виступаючих.

Відзначимо, що комуністи Тернопільської облради мали намір внести альтернативні проекти документів, в разі необхідності виступити з заявою і навіть залишити засідання. Однак на засіданні партгрупи Тернопільської облради було повідомлено, що І.Плющ не вбачає крамоли в підготовлених у Львові проєктах документів. Це значно вплинуло на позиції комуністів-депутатів [33; арк.109-110].

Позицію комуністів яскраво висвітлив у виступі на асамблеї перший секретар Івано-Франківського обкому КПУ З.Куравський. Він висловився на підтримку ухвали “Про єдність українських земель”, але виступив проти ігнорування возз'єднавчих процесів 1939 р. і запропонував в тексті ухвали згадати про рішення Народних зборів Західної України (жовтень 1939 р.) та І з'їзду народних комітетів Закарпатської України (листопад 1944 р.).

На думку комуністів, референдум повинен був проходити за республіканським варіантом, що в підсумку забезпечувало від звинувачень в відсутності власної позиції і в сепаратистських настроях [48; с.1]. Вони відстоювали необхідність збереження оновленого Союзу, оскільки вихід України зі складу СРСР міг створити реальну загрозу її державній цілісності внаслідок територіальних претензій до УРСР деяких кіл Східної Європи і окремих радянських республік [49; арк.38].

Загальносоюзні ЗМІ подали викривлену інформацію про асамблею. Зокрема, у випуску новин Центрального телебачення 17 лютого 1991 р. було повідомлено, що об'єднана сесія трьох обласних Рад висловила за Союзний договір [50; с.2]. Крім того, у повідомленні про асамблею, переданому загальносоюзною радіохвилею “Маяк”, чомусь не була згадана ухвала “Про єдність українських земель”, а навпаки створювався образ галичан-сепаратистів [47; с.1].

В регіональній компартійній пресі в цілому позитивно відгукнулися про спільну сесію, проте відзначили, що “доводилося чути побоювання, що вона може стати кроком до відособлення” [51; с.1]. Натомість в повідомленні Івано-Франківського обкому КПУ ЦК КПРС від 28 лютого 1991 р. значилося, що “на сесіях місцевих Рад... сторінках газет, що видаються ними, проголошуються прямі заклики до фізичної розправи над комуністами, в окремих випадках навіть до озброєної боротьби, підбурювання до громадянської непокори, страйків, бойкотування всесоюзного референдуму” [52; арк.17].

У відповідь на скликання об'єднавчої сесії 19 лютого 1991 р. в Івано-Франківську відбулася нарада представників партійних комітетів КПУ Івано-Франківської, Львівської, Тернопільської областей. У ній взяли участь також делегації партійних працівників з Волинської, Закарпатської, Рівненської, Чернівецької областей, журналісти, науковці Інституту суспільних наук ЦК КПРС та Київського інституту політології і соціального управління [53; с.1].

Участь у нараді другого секретар ЦК КПУ Г.П.Харченко, завідувача сектором відділу ЦК КПРС В.А.Тюменев, відповідального організатора ЦК КПРС О.М.Маргалітадзе засвідчило значну роль, яка відводилася координації дій партійних комітетів Галичини. Крім того, на нараді серед 250 учасників були присутні кореспонденти газет “Правда”, “Робітнича газета”, “Сільські вісті”.

Ідею координації зусиль комуністів Західного регіону вперше висловив Рівненський міськком КПУ 20 листопада 1990 р. Старосамбірський райком КПУ підтримав цю ідею і запропонував провести регіональну партконференцію західних областей України за участю Президента СРСР. Однак керівництво парторганізацій регіону висловилося за скликання зональної наради секретарів первинних парторганізацій, членів бюро та ін. за участю першого секретаря ЦК КПУ С.І.Гуренка. Таку зустріч планувалося провести 14 лютого 1991 р. в м.Івано-Франківську [55; арк.8, 15-16].

На самій нараді комуністи регіону відзначили потребу в координації і виробленні спільної тактики дій, а також в обміні досвідом роботи. Вони

висловилися на підтримку діяльності рад, якщо “вона йде на користь людям” і виступили за консолідацію всіх суспільних сил [53; с.1].

На нараді були прийняті “Основні напрями координації дій партійних комітетів КПУ Івано-Франківської, Львівської, Тернопільської областей в сучасних умовах”. Планувалося координувати пропагандистську діяльність, сприяти об’єктивному висвітленню історії України та краю, виступати проти переслідування комуністів, спрямовувати діяльність на реалізацію соціально-економічних питань, зробити регулярними зустрічі комуністів з депутатами ВР СРСР, УРСР, протидіяти знущанням над пам’яттю і теоретичним надбанням В.І.Леніна [14; арк.59; 54; арк.28-31].

Після захоплення Рухом 21 лютого 1991 р. у Львові приміщення колишнього будинку політосвіти Львівський обком КПУ надсилає ВР УРСР звернення з осудом діяльності демократичних органів влади в краї, де акцентувалося на розбіжностях в деклараціях Галицької асамблеї і практичній діяльності Львівської обласної Ради.

2 березня 1991 р. Львівський обком КПУ відреагував окремими резолюціями на ухвали сесії трьох областей. Підтримуючи турботу про збереження територіальної цілісності України, комуністи стверджували, що правовою основою єднання України необхідно вважати волю населення, яка була законодавчо затверджена рішеннями Народних зборів Західної України та I з’їзду Народних комітетів Закарпатської України. Крім того, юридично неправомірною визнавалася ухвала про проведення 17 березня 1991 р. обласних референдумів [19; арк.36, 42-45].

З різким осудом ситуації в регіоні виступило керівництво Компартії. У виступі на українському телебаченні 14 березня 1991 р. перший секретар ЦК КПУ С.Гуренко загострив увагу на ускладненні соціально-економічних проблем в краї, актах беззаконня і демонстративному ігноруванні Конституції СРСР і УРСР. На його думку, за зовні ефективними діями створення Галицької асамблеї ховалася не лише небезпека “відриву України від Союзу, а й її федера-

лізації, перетворення у клаптикову республіку, в різних куточках якої правили б новоявлені гетьмани” [56; с.3].

В цих умовах ЦК Компартії окремою постановою “Про політичну солідарність, моральну і матеріальну підтримку партійних комітетів і комуністів західних областей республіки” від 28 травня 1991 р. прийняв рішення надати прямим зв’язкам партійних комітетів східних і західних регіонів республіки постійного і системного характеру [14; арк.122]. Ця ініціатива переслідувала мету підтримати західноукраїнські партійні організації, але об’єктивно сприяла налагодженню взаєморозуміння і зближенню еліт між регіонами України.

Пізніше секретаріат ЦК Компартії України прореагував на створення Галицької асамблеї в постанові від 10 липня 1991 р. Зокрема, Івано-Франківським, Львівським і Тернопільським обкомам партії у зв’язку з проведенням Галицької асамблеї пропонувалось вирішити питання про створення асоціації депутатів-комуністів трьох облрад для визначення їх спільної тактики на перспективу у найбільш важливих питаннях [7; арк.175]. У проекті цієї постанови навіть значилася дата – 15 серпня 1991 р., до якої треба було створити асоціацію депутатів-комуністів [10; арк.12].

Ідея проведення обласного референдуму зазнала критики і з боку праворадикальних політичних організацій. Зокрема, лідер Української міжпартійної асамблеї Ю.Шухевич назвав рішення про проведення обласного референдуму помилковим і закликав до його бойкоту. На його думку, країна була окупована СРСР, а окупанти згідно з міжнародно-правовими документами не мали права проводити на підневільних землях будь-яких референдумів. Крім того, політик піддав критиці погляди В.Чорновола на федеративний устрій України [57; с.1].

Республіканські преса відзначали атмосферу толерантності і заінтересованості, що панувала на Галицькій асамблеї, і порівняли об’єднання з раднаргоспом, який базується на досконаліших принципах співпраці [58; с.6]. І.Плющ ще у виступі на зібранні оцінив створення асамблеї “як захист від розвалу економіки”, порівняв її з раднаргоспами хрущовської епохи, хоча і виступив проти

окремої цінової політики. Політик закликав шукати “спільні точки зору, сідати за різні столи – і круглі, і квадратні...” [33; арк.107,119; 59; с.1].

На початку березня 1991 р. Львівську область відвідав голова ВР УРСР Л.Кравчук. Він закликав припинити будь-яку “війну” з представниками Компартії [60; с.2]. Проте одночасно політик змушений був визнати: “Ми теж бачили реальні зміни в настроях людей Львівщини, і саме з цього нам треба виходити у наступних практичних діях” [61; с.3]. Крім того, як стверджував С.Давимука, у керівництва західних областей налагодились “хороші ділові стосунки” з керівництвом як Ради Міністрів, так і пізніше Кабінету Міністрів [62; с.6].

Утворення Галицької асамблеї спонукало керівників господарських ланок трьох областей шукати зближення в економічній сфері. Спеціалісти отримали завдання розробити протягом місяця скоординовані програми розвитку пріоритетних галузей народного господарства [63; с.1].

Для координації економічних зусиль було намічено провести ряд науково-практичних конференцій, відкрити магазини в Тернополі, Івано-Франківську та Львові. Планувалось координувати зусилля у випуску автобусів, автовантажувачів, автокранів, випуску побутової техніки, налагодити спільне сірникове і пляшкове виробництво, створити асоціації бавовнопрядильних і трикотажних підприємств, туристично-рекреаційного комплексу та ін. [64; с.1].

На початку квітня 1991 р. на засіданні Координаційної ради Івано-Франківської, Львівської і Тернопільської областей були утворені крайові робочі органи – фонд ради і комісія з розвитку регіональних господарських зв’язків. В цих структурах повинні були працювати 8 осіб, для спільного фонду кожна область мала надати 100 тис. крб. Крім цього, представники виконавчих структур трьох областей прийняли план першочергових заходів на 1991 р. [65; с.1].

Ініціатором створення науково-методичної бази для економічного об’єднання регіону став доктор економічних наук М.Долішній. Науковою базою об’єднання мало стати очолюване ним відділення Інституту економіки АН УРСР [66; с.2]. В управлінській сфері планувалося вийти до ВР УРСР з

пропозиціями перебудувати керівництво в Галичині на основі досвіду цивілізованих країн [67; с.1].

Про свою співпрацю заявили також колективи обласних радівських газет. 21 травня 1991 р. представники редакцій івано-франківської “Галичини” і львівської “За вільну Україну” прийняли рішення розробити підготовчі документи для залучення до спілки українських журналістів з інших демократичних видань. Планувалось об’єднати зусилля журналістів щодо підготовки і поширення інформації, випуску англomовного бюлетеню для дипломатичних представництв багатьох країн і представників світових ЗМІ [68; с.2].

Підсумки регіонального бюлетеню референдуму в березні 1991 р. підтвердили осібність позицій галичан в питанні збереження СРСР. За регіональний бюлетень в Львівській області проголосувало 89,6% учасників референдуму, в Івано-Франківській – 90%, в Тернопільській – 85,3%. В.Чорновіл оцінив ці результати, як “нашу відданість ідеям Галицької асамблеї” [69; с.1].

16 червня 1991 р. на мітингу в м.Тернополі перший заступник голови облвиконкому Б.Бойко знову поставив питання про будівництво Української держави в межах Галичини. “Якщо підпишуть Союзний договір, змушені будемо ставити питання про Галицьку республіку”, – заявив політик у своєму виступі [70; арк.108].

18 червня 1991 р. Координаційна рада галицьких облрад на підставі результатів референдуму в краї прийняла звернення до ВР УРСР, де зауважувала, що “за незалежність проголосувала б більшість населення України, якби йому поставили аналогічне чітке запитання і забезпечили вільну агітацію”. Серед інших підстав проти нового союзного договору в документі фіксувалося: проект союзного договору не став предметом широкого всенародного обговорення і його підписання порушувало постанову Верховної Ради від 17 жовтня 1990 р.; підписувати договори з іншими державами могла тільки суверенна держава [71; с.3].

В умовах серпневого путчу 1991 р. діячі Державного комітету по надзвичайному стану (ДКНС) спробували ще раз використати “особливе” становище

західноукраїнських земель. Зокрема, командуючий сухопутними військами СРСР генерал В.Варенніков у розмові з Л.Кравчуком вранці 19 серпня 1991 р., мотивуючи необхідність введення надзвичайного стану в республіці відзначав: “У Західній Україні не має радянської влади, суцільний Рух. У західних областях необхідно ввести надзвичайний стан” [12; с.249].

Після невдачі заколоту ДКНС і проголошення Акту незалежності України 24 серпня 1991 р. галицькі націонал-демократи зосередили сили на всеукраїнській політиці. Зокрема, В.Чорновіл і Л.Лук’яненко вступають в передвиборчу боротьбу за президентську посаду, а проекти федералізації України стали другорядними. Як влучно відзначив Я.Радевич-Винницький, “естафетної палички федералізації В.Чорновіл нікому не передавав”, а дипломатично зазначав, що це справа майбутнього, причому не найближчого [72; с.64].

С.Давимука вважає, що В.Чорновіл відмовився від ідеї Галицької асамблеї під впливом гострої критики її як прояву сепаратизму [73; с.2]. На думку О.Хавича, для В.Чорновола асамблея була не плацдармом для створення автономії, а всього лише трампліном, щоб захопити владу в Києві [74].

Крім того, процес співробітництва з республіканськими органами влади перейшов “більше на творчі рейки”. Зокрема, рішення Львівського облвиконкому щодо митниці, врегулювання внутрішнього ринку і відносин з військовими лягли в основу відповідних постанов Кабінету Міністрів і Верховної Ради [62; с.6].

Однак умови передвиборчої боротьби за посаду Президента України зумовили скликання 5 вересня 1991 р. у Тернополі в палаці культури “Березіль” імені Леся Курбаса другого спільного засідання Івано-Франківської, Львівської і Тернопільської обласних Рад народних депутатів.

У роботі сесії взяли участь народні депутати, представники партій, громадських об’єднань, духовенства і діаспори. Були присутні делегації Вінницької, Волинської, Закарпатської, Хмельницької та інших областей [75; с.1]. Ставлення до скликання асамблеї населення східних областей висловив народний депутат України з Чернігівщини Л.Яковишин: “Нині треба терміново роз-

робляти економічні закони, які б усіх нас згуртували в єдиній Українській державі. Думається, що саме Галичина дасть поштовх цьому процесові”.

Імовірно, що скликання другої сесії Галицької асамблеї було зініційовано задля підтримки кандидата в президенти В.Чорновола. Зокрема, народний депутат України Д.Павличко звернувся до асамблеї з застереженням: “Дорогі мої, В.Чорновіл і Л.Лук’яненко, та уступіть ви один одному, і негайно. ...не розривайте наші серця на дві половини, адже ми вас однаково любимо”. Згодом депутати трьох облрад, сприйнявши заклик, майже одностайно проголосували за висунення кандидатом у президенти України В.Чорновола [76; с.1].

Крім того, асамблея визнала незадовільною урядову програму із стабілізації економіки і утворила Галицький виконавчий комітет, що мав займатися реорганізацією господарських відносин в регіоні. Його голова професор В.Пензеник визначив завданнями утвореної структури створення середовища, у якому б подібні комітети стали зайвими, заохочення підприємництва, створення нормальних темпів швидкої приватизації” [77; с.2].

Для виконання ухвал асамблеї було створено робочу групу під керівництвом М.Яковини із питань розробки законопроектів про організацію виконавчої влади та місцевого самоврядування. Ця група напрацювала законопроекти про місцеве самоврядування і держадміністрації та правовий статус області, які орієнтували на побудову унітарної децентралізованої держави з розвинутим регіональним і місцевим самоврядуванням.

Результатом роботи Галицького виконавчого комітету також стала програма переорієнтації виробничих зв’язків для підвищення рівня внутрішньої кооперації, конкретні проекти організації нових виробництв. Надалі, через посилення тенденцій централізації в системі виконавчої влади та зміну керівників облрад співпраця в рамках Галицької асамблеї поступово згорнулася [73; с.2; 32; с.4].

Національно-демократичне відродження в Галичині активізувалося після перемоги націонал-демократичних сил на виборах 1990 р. Економічна та політична блокада, спроби дискредитації демократичної влади в західних областях

зі сторони компартійно-державних структур, сумніви щодо можливості досягнення незалежності змусили галицьке керівництво об'єднати зусилля задля реалізації націонал-демократичних ідей в межах Галицької асамблеї.

Діяльність асамблеї заперечила будь-які звинувачення у сепаратизмі і засвідчила намагання галичан стати “двигуном” всеукраїнських демократичних та ринкових реформ. Чітка позиція діячів асамблеї у питанні національної державності зупинила натиск консервативних політичних сил, було вперше розроблено й апробовано програми роздержавлення і реформування народного господарства країни, а також надання повноважень місцевому самоврядуванню.

Зі здобуттям Україною незалежності західноукраїнські політики активно включилися у вибори президента країни і зосередили зусилля на розбудові державності, чим ще раз засвідчили соборницьку спрямованість галицького політикуму.

1. Рябчук М. Дві України: реальні межі, віртуальні війни.—К.: Критика, 2003.— 336 с.
2. Шумлянський С. Розкол України як віртуальна реальність // Критика. — 2002. — листопад. — С.2-5.
3. Шпорлюк Р. Імперії та нації / Пер. з англ. — К.: Дух і Літера, 2000. — 354 с.
4. Центральний державний архів громадських об'єднань України (далі — ЦДАГО України), ф.1, оп.32, спр.2872. —190 арк.
5. Адамович С. Проблема соборності у суспільно-політичному житті Галичини (1991 — 2004 рр.). — Івано-Франківськ: Місто НВ, 2005. — 52 с.
6. ЦДАГО України, ф.1, оп.32, спр.2751— 266 арк.
7. Державний архів Івано-Франківської області (далі — ДАІФО), ф.П-1, оп.1, спр.5616.—219 арк.
8. ДАІФО, ф.П-1, оп.1, спр.5625. — 18 арк.
9. Головенко А., Ястребцов Г. Карпаты — горы крутые. // Правда. — 1990. — 9, 12 октября.
10. ДАІФО, ф.П-1, оп.1, спр.5562. — 26 арк.
11. Одинец М. На острие жизни // Правда. — 1990. — 27 ноября. — С.1-2.
12. Бойко О.Д. Україна в 1995 — 1991 рр.: основні тенденції суспільно-політичного розвитку: Монографія. — К.: ІПіЕНД, 2002. — 306 с.
13. ЦДАГО України, ф.1, оп.32, спр.2764.— 196 арк.

- 14.ЦДАГО України, ф.1, оп.32, спр.2907.– 166 арк.
- 15.Сергеев М. Російський материк у Львові // За вільну Україну. – 1991. – 6 лютого. – С.2.
- 16.Одинец М., Тихомиров И. На трудных рубежах // Правда.–1990.–19 декабря.–С.3.
- 17.Іваничук Р. Не будьмо “малоросами” // За вільну Україну. –1991.–5 лютого. – С.2.
- 18.Коваль Р. Чи повинні українці дбати про добробут росіян? // Рівне. – 1991. – 27 липня. – С.1.
- 19.ДАІФО, ф.П-1, оп.1, спр.5639. – 165 арк.
- 20.Братунь Р. Час припинити війну проти народу Західної України // За вільну Україну. – 1991. – 25 січня. – С.2.
- 21.Дрозд В. Удавка. Что происходит во Львове... // Правда. – 1990.–17 октября.–С.3.
- 22.Яковина М. “Народ спитає з нас сповна” // Галичина. – 1990. – 19 грудня. – С.5.
- 23.ДАІФО, ф.П-1, оп.1, спр.5629. – 83 арк.
- 24.Краслянский А. Підміна влади, а не підміна понять // Голос України. – 1991. – 29 січня. – С.3, 6.
- 25.Приказ министра внутренних дел СССР и министра обороны СССР №449, 513 // Молода Галичина. – 1991. – 29 січня. – С.1.
- 26.За вільну Україну. – 1991. – 5 лютого. – С.1.
- 27.Мелінішин Б. Про діяльність Рад і депутатську роботу // Галичина. – 1991. – 2 лютого. – С.3.
- 28.Чорновіл В. Компартія фактично існує // Літературна Україна. – 1991. – 19 вересня. – С.3.
- 29.Стецишин О. Автономія чи децентралізація влади? // Експрес. – 2003. – 23-30 січня. – С.4.
- 30.Давимука С. Дитя Галичини – не сепаратизм, а соборність // Високий замок. – 2004. – 11 грудня. – С.3.
- 31.Три запитання голові обласної Ради // Галичина. – 1991. – 3 січня. – С.1-2.
- 32.Яковина М. Хто ділить і руйнує соборну Україну? // Львівська газета. – 2004. – 23 грудня. – С.4.
- 33.ЦДАГО України, ф.1, оп.32, спр.2899.–252 арк.
- 34.Шляхтич В. Не відокремлюватися, а єднатися // Прикарпатська правда. – 1991. – 19 лютого. – С.1.
- 35.Галицька асамблея // Галичина. – 1991. – 19 лютого. – С.1-2.

- 36.Гнатівський Б. Гуртуймося, братове // Молода Галичина. – 1991.–19 лютого.–С.1.
- 37.Чорновіл В. До незалежності – мирним шляхом // За вільну Україну. – 1991. – 21 лютого. – С.1-2.
- 38.За вільну Україну. – 1991. – 16 лютого. – С.1.
- 39.Павлик В. Співпраця: нові можливості // Галичина. – 1991. – 21 лютого. – С.3.
- 40.Петричук М. В єдності – наша сила // Галичина. – 1991. – 21 лютого. – С.4.
- 41.Бойко Б. Єдиним фронтом – проти диктату Кремля // За вільну Україну. – 1991. – 26 лютого. – С.2.
- 42.ДАІФО, ф.П-1, оп.1, спр.5632. – 6 арк.
- 43.Угода Івано-Франківської, Львівської, Тернопільської обласних Рад народних депутатів “Про основні принципи співробітництва між обласними Радами народних депутатів Івано-Франківської, Львівської та Тернопільської областей” // За вільну Україну. – 1991. – 21 лютого. – С.1.
- 44.Ухвала об’єднаної сесії Івано-Франківської, Львівської, Тернопільської обласних Рад народних депутатів “Про регіональну Координаційну раду” // За вільну Україну. – 1991. – 21 лютого. – С.1.
- 45.Ухвала об’єднаної сесії Івано-Франківської, Львівської, Тернопільської обласних Рад народних депутатів “Про єдність українських земель” // За вільну Україну. – 1991. – 21 лютого. – С.2.
- 46.Ухвала об’єднаної сесії Івано-Франківської, Львівської, Тернопільської обласних Рад народних депутатів “Про проведення 17 березня 1991 р. обласних референдумів” // За вільну Україну. – 1991. – 21 лютого. – С.2.
- 47.Гулик І., Колеса Я., Якимович Я. Галицька Асамблея: єднання в ім’я святої мети // За вільну Україну. – 1991. – 19 лютого. – С.1.
- 48.Куравський З.В. Діяти в інтересах людей // Прикарпатська правда. – 1991. – 19 лютого. – С.1.
- 49.ДАІФО, ф.П-1, оп.1, спр.5618. – 38 арк.
- 50.Телеграма // Галичина. – 1991. – 21 лютого. – С.2.
- 51.Шляхтич В. Якщо відкинути красиву фразеологію // Прикарпатська правда. – 1991. – 23 лютого. – С.1-2.
- 52.ДАІФО, ф.П-1, оп.1, спр.5630. – 94 арк.

53. Діяти скоординовано вирішили на нараді в Івано-Франківську представники партійних комітетів КПУ західних областей // Прикарпатська правда. – 1991. – 21 лютого. – С.1.
54. ДАІФО, ф.П-1, оп.1, спр.5633. – 31 арк.
55. ДАІФО, ф.П-1, оп.1, спр.5634. – 16 арк.
56. Гуренко С. На засадах рівноправності // Голос України. – 1991. – 15 березня. – С.3.
57. Герещук В. Чи бойкот – найкраща тактика? // Молода Галичина. – 1991. – 23 лютого. – С.1.
58. Теленчі О., Василенко М. Наш дім – наша фортеця. (Галицький тріумвірат: прогнози, перспективи) // Голос України. – 1991. – 19 лютого. – С.6.
59. Плющ І. Ми всі – фортеця... // За вільну Україну. – 1991. – 26 лютого. – С.1.
60. Теленчі О., Краслянський А. Сіяти зерна злагоди // Голос України. – 1991. – 6 березня. – С.2.
61. Теленчі О., Краслянський А. А йде весна... Завершився візит Л.Кравчука на Львівщину // Голос України. – 1991. – 7 березня. – С.3.
62. Давимука С.А. Потрібні рішучі дії! // Урядовий кур'єр. – 1991. – жовтень. – С.6.
63. За вільну Україну. – 1991. – 23 лютого. – С.1.
64. Вовк Б., Недільський А., Якимович Я. Перспектива в конструктивізмі // За вільну Україну. – 1991. – 29 березня. – С.1-2.
65. Козловський Б. Від сірника до автобуса // За вільну Україну. – 1991. – 5 квітня. – С.1.
66. Долішній М. А могли б жити в достатку // Молода Галичина. – 1991. – 5 березня. – С.2.
67. Сесія Львівської обласної Ради народних депутатів. Один рік при владі // За вільну Україну. – 1991. – 27 березня. – С.1-2.
68. Вовк Б. На стежці єднання // За вільну Україну. – 1991. – 22 травня. – С.2.
69. Чорновіл В. Тепер я твердо стою на ногах // За вільну Україну. – 1991. – 19 березня. – С.1.
70. ДАІФО, ф.П-1, оп.1, спр.5622. – 234 арк.
71. Звернення до Верховної Ради УРСР від Координаційної ради обласних Рад народних депутатів Івано-Франківської, Львівської, Тернопільської областей // Голос України. – 1991. – 27 червня. – С.3.
72. Радевич-Винницький Я. Чи ошасливить Україну федералізація // Розбудова держави. – 1993. – №6. – С.60-64.

73. Давимука С. Незабутній народний голова. Львівський період державотворчої діяльності В. Чорновола 1990-1992 років // Молодь України. – 2003. – 11 квітня. – С. 2.
74. Хавич О. Смерть Галичини // <http://www.rukhpress.com.ua>.
75. Гнатівський Б. На всіх булавах не вистачить // Молода Галичина. – 1991. – 7 вересня. – С. 1.
76. Гнатівський Б. Коли з очей зійде полуда // Молода Галичина. – 1991. – 12 вересня. – С. 1.
77. Пинзеник В. Комітет створений для того, аби з часом відпала необхідність у його існуванні // Молода Галичина. – 1991. – 17 вересня. – С. 2.